

ka, ekonomiska och sociala förhållanden i sitt hemland, inte minst genom uppställanden av implicita och explicita exempel.” Jo, visst kan det vara så, men det låter aningen trivialt och självskrivet som en användbar teori. Dessutom var det ju så, vilket Persson också antyder i fallet med *Anzeigen*, att tidningens bild av Sverige är ganska skev. Mycket sållades av allt att döma bort för att inte sprickorna i självbilden skulle bli synliga. Detta skall dock inte skymma det faktum att Mathias Perssons avhandling är en välgjord och lärorik presentation av det slutande 1700-talets Sverige som det nära främmande.

Nils Eriksson

Päivi Maria Pihlaja, *Tiedettä pohjantähdän alla: pohjoisen tutkimus ja Ruotsin tiedeseurojen subteet Ranskan 1700-luvulla* (Helsingfors: Finska Vetenskaps-Societeten, 2009). 306 s.

Svensk vetenskapspraktik och vetenskapspolitik på 1700-talet är ett väletablerat forskningsfält med både långa traditioner och en rik flora av nyare forskning. Därför väcker varje ny undersökning frågan om vad den möjligen kan tillföra redan befintlig forskning. Päivi Pihlajas doktorsavhandling på finska, *Tiedettä pohjantähdän alla: Pohjoisen tutkimus ja Ruotsin tiedeseurojen subteet Ranskan 1700-luvulla* (Vetenskap under polstjärnan: forskningen om det nordliga väderstrecket och de svenska vetenskapsakademiernas kontakter med Frankrike under 1700-talet), behandlar 1700-talets vetenskapliga intresse för nordliga fenomen både i ett svensknationellt och i ett internationellt perspektiv, och då med speciell hänvisning till epokens stormakt Frankrike.

Uppkomsten av vetenskapsakademier under 1700-talet skapade ett internationellt forum för utbyte av information och, som Pihlaja visar, även ett slags arbetsfördelning.

Grundandet av Kungliga Svenska Vetenskapsakademien 1739 förde effektivare in de svenska vetenskapsmännen i dessa nätverk och gav också utrymme för en nationell strategi för att hävda Sveriges betydelse inom det europeiska vetenskapssamfundet. I 1700-talets Europa fanns det ett intresse för det extremt nordliga. Kölden, isen, midnattssolen och vintermörkret uppfattades som ett slags absoluta enheter som gjorde området till ett potentiellt laboratorium för vetenskapen. Det är detta laboratorium – som i praktiken främst kom att vara Tornedalen – som var objektet för de svensk-franska kontakterna, kunskapsutbytet och omförhandlingarna av bilden av det nordliga och Sverige.

Det centrala källmaterialet för studien är Franska vetenskapsakademins, *Académie Royale des Sciences*, samt övriga Parisiska vetenskapsamfundets handlingar. Med hjälp av källmaterialet visar författaren vilken roll det nordliga hade då man från svenskt håll aktivt ville etablera kontakter till den franska akademien, som i hög grad hade tjänat som förebild då Svenska Vetenskapsakademien grundades. Studiens tidsramar är valda och motiverade ur ett svenskt perspektiv, med början i 1710-talet och grundandet av *Collegium Curiosorum* i Uppsala. Studien sträcker sig kronologiskt fram till tidigt 1770-tal som enligt författaren inte bara markerar ett inrikespolitiskt, utan också ett vetenskapspolitiskt brott i Sverige. Man riktade efter detta inte lika stor uppmärksamhet på naturvetenskaperna, utan tyngdpunkten försköts mera mot de sköna konsterna och den litterära vitterheten. Tiden som avgränsas sammanfaller med tiden för hattpartiets franskvänliga politik och är på så sätt ganska naturlig då man undersöker svensk-franska relationer.

I det inledande kapitlet undersöker författaren de strategier som man från svenskt håll begagnade för att skapa kontakter med sina franska kolleger. Dels synar Pihlaja interna svenska diskussioner och dels har hon gjort en

systematisk genomgång av korrespondensen med utländska kolleger. Här är det vetenskapsmännen som är aktörerna och deras skriftliga vittnesmål som är basen för återskapandet av historien om hur de svenska vetenskapsmännen blir en del av den europeiska litterära offentligheten, eller "republiken". Författaren skapar en bild av förutsättningarna för de svenska vetenskapsmännens internationella verksamhet, och vilar här givetvis på redan befintlig forskning i ämnet från Sten Lindroth till Sverker Sörlin och många andra. Den etablerade bilden av Sverige återskapas som en rik kontextualiserande fond som ger logik och mening åt de särskilda fallen som lyfts upp ur källmaterialet. I det andra kapitlet vänds perspektivet mot det franska, och frågeställningen lyder: hur använde de franska vetenskapsmännen informationen om Sverige och dess nordliga regioner? Förutom den rent konkreta informationsgången – franska översättningar av svenska texter och expeditionerna med Maupertuis berömda resa i Lappland i spetsen som etablerade det franska Nordenintresset inom 1700-talets vetenskap – analyserar författaren vilka nordliga teman, ämnen eller frågeställningar som kom att bli en del av det vetenskapliga paradigmat. Pihlaja konstaterar att kölden och snön var ett "hett debattämne inom vetenskaps societeterna". En central fråga var om kölden kunde vara ett medel för att förlänga levande organismers livslängd. Fokus är här rätt strikt på skriftligt material om hur experiment i praktiken utfördes och annat som kan klassas som vetenskap, även om intressanta hänvisningar görs till en mera allmän litterär tidsatmosfär.

Med bakgrund i de två nämnda kapitlen presenterar författaren i det tredje huvudkapitlet en analys av hur Sverige och de svenska vetenskapsmännen positionerade sig i 1700-talets europeiska vetenskapsamfund. Hon visar vilken information som nådde ut till Paris och vidare, och hur den svenska vetenskapsakademien erbjöd nya möjligheter för svenska vetenskapsmän att delta och påverka den in-

ternationella debatten. Här är det tydligt att det inte är frågan om någon ensidig konstellation centrum–periferi, utan att överföringen av kunskap – *transfers* – var ett mera komplext och dubbelriktat fenomen. De svenska vetenskapsmännen stod inte enbart värdar för franska expeditioner, utan var en viktig del av ett europeiskt vetenskapligt nätverk där svenskarnas uppgift var att bistå med data om nordliga fenomen. Själva uppfattade de sig ofta som ett slags vetenskapens hantverkare i ett större sammanhang. Det faktum att man i norra Sverige kunde utföra experiment i en kyla som överträffade den man kunde skapa i konstgjorda laboratorieförhållanden – som ofta var jordkällare – i Frankrike, betydde att det svenska rikets norra regioner hade en viktig plats i upplysningens vetenskapliga praktik. Klimatlärens starka position under 1700-talet var givetvis också en bidragande faktor till att man ansåg att det var viktigt att utföra experiment i så skiftande klimatförhållanden som möjligt.

Klimatfrågan hade en vidare betydelse för 1700-talets världsbild, och Pihlaja hänvisar här till Carl Frängsmyrs avhandling om klimatet och karaktärens sammanlänkning. Hon bidrar själv till detta forskningsfält genom en förtjänstfull undersökning om "den 'glaciära zonens' politiska filosofi", vilket också är huvudrubriken för det fjärde huvudkapitlet i avhandlingen. Författaren lyfter här fram hur just "Lappland" – *Laponie* – får en särskild status i 1700-talets lärda republik. Området uppgraderas och särskiljs från andra svenska perifera områden, som exempelvis "Karelen" eller "Finland". Detta "Lappland", som i praktiken var Tornedalen, blev ett instrument för svenska vetenskapsmän och i vidare mening för Sverige att uppgradera sitt anseende på kontinenten. Päivi Pihlaja visar hur den reella platsen fick en litterär dimension och uppstod som en imagologisk plats, som producerades i en uppsjö texter som vida överskred antalet reella besök av faktiska resenärer. Sveriges nordliga

kvaliteter var positiva byggstenar i skapandet av bilden av Sverige som ett land av upplysning och framsteg. Under 1700-talet skedde en förändring i den kontinentala bilden av den skandinaviska halvön och Lappland. Från att ha varit föremål för halv-mytiska paradisföreställningar, blev det med tiden en plats för Europas mest avancerade vetenskap. Norr blev framstegets väderstreck (vid sidan om väster) för Europas lärda.

Päivi Pihlajas studie baserar sig på omfattande forskning i franska källor och en solid kännedom om aktuell forskning i ämnet. I studien kombineras en mera klassisk idé- och vetenskapshistorisk analys med nätverksforskning och *imagologi*, eller så kallad bildforskning. Det handlar inte enbart om vetenskapspraktik, utan också om hur bilden av Sverige, både den självproducerade och den utifrån uppfattade, förändrades som en följd av nya intressen och värderingar inom det internationella vetenskapsamfundet inför det nordliga. Nyttotänkandet etablerade de nordliga regionerna som en plats där människan genom vetenskapliga experiment kunde utveckla sin kunskap om naturen och på så sätt också sin civilisation. Studien är en omfattande undersökning i hur denna nya Nordenbild artikulerades och hur dessa idéer förmedlades. Förhoppningsvis kommer avhandlingen sinomtid i sin helhet eller i artiklar att bli tillgänglig också för en läsekrets som inte läser finska.

Peter Stadius

Anna-Maria Rimm, *Elsa Fougt, Kungl. boktryckare: aktör i det litterära systemet ca 1780–1810*, Skrifter utgivna av Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala 59 (Uppsala: Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala, 2009). 59+28+18+47+95+34+16 s.

Elsa Fougt, Kungl. boktryckare är något så ovanligt inom humanistisk forskning som en sammanläggningsavhandling. De artiklar som publiceras häri har alltså redan tidigare varit i tryck. Till antalet är de fem stycken: "Den kungliga boktryckaren, del 1" publicerad i tidskriften *Biblis* 2005:30; "Den kungliga boktryckaren, del 2", *Biblis* 2005:31; "Elsa Fougt som Kungl. boktryckare", *Sammlaren* 2007; "Elsa Fougt som förläggare", *Litteratur och samhälle* 39:1 (2009); och "Elsa Fougt som internationell bokhandlare", *Biblis* 2009:47. Till dessa kommer ett inledande kapitel, som är det verkligen värdefulla om man redan har hunnit bekanta sig med de övriga texterna.

Förutom metod- och teoridiskussion, forskningsöversikt etc. sammanfattar inledningskapitlet de fem artiklarna och för med dessa som grund en mer övergripande diskussion av Elsa Fougt och hennes plats i det slutande 1700-talets litterära system, dels som maka till Kungl. boktryckare Henrik Fougt, dels som dennes änka och efterträdare till titeln. Vilka förutsättningar hade Elsa Fougt som boktryckare, förläggare och bokhandlare och vilka strategier och metoder tillämpade hon för att så framgångsrikt som möjligt försöka driva sitt företag? Vad var hennes drivkrafter och påverkade hennes kön i någon mån yrkesrollen?

Anna-Maria Rimm kan presentera en rad intressanta resultat utifrån sina studier. Bland annat finner hon att privilegiet på det offentliga trycket, som tillkom den Kungl. boktryckaren, inte alls var så okomplicerat som tidigare hävdats, utan i allra högsta grad var ett privilegium med modifikationer. Hela det artonde seklet präglades av osäkerheter och förändringar i synen på vad som ingick i det offentliga trycket och det förekom också att andra boktryckare nappade åt sig privilegier på sådant tryck som normalt skulle ha tillhört den kungliga. Vidare visar Rimm att Elsa Fougt med all sannolikhet var yrkesverksam redan innan hon gick in i änkeståndet. För det